

УДК 82-94(=411.16)(477.83/.86)929 Б. Гаврилишин
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2023.24.4028>**БАЧЕННЯ ЄВРЕЇВ ГАЛИЧИНИ У СПОГАДАХ ТА ІНТЕРВ'Ю
БОГДАНА ГАВРИЛИШИНА****Петро ГАВРИЛИШИН**Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
кафедра історії міжнародних відносин
вул. Чорновола, 1, Івано-Франківськ, 76000, Україна
e-mail: gavryshp@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1187-9028

Запропонована наукова розвідка розкриває бачення євреїв Галичини українським вченим Богданом Гаврилишином. Для цього аналізуються мемуари та різні інтерв'ю, де відображено період його життя в час перебування під владою Польщі, Радянського Союзу та нацистської Німеччини. Показано існуючі тоді стереотипи щодо євреїв, що впливало на ставлення до них українців та поляків. Наведено приклад спільного навчання учнів різних національностей в одному класі, а також успішної бізнесової співпраці між українцем та євреєм. Коротко описано значно пізнішу комунікацію Богдана Гаврилишина з євреєм Джорджем Соросом, яку він зумів використати на користь молодій українській державі та її суспільства.

Ключові слова: Богдан Гаврилишин, євреї, Коропець, Галичина, Польща, СРСР, нацистська окупація.

Друга світова війна належить до найбільш трагічних подій в історії людства. Значною мірою саме вона визначила устрій післявоєнного світу та накреслила кордони, намалювавши політичну карту сучасного нам світу. Особливо сильно вона вплинула на етнодемографічну структуру населення країн Центральної і Східної Європи, спричинивши майже повне зникнення єврейської групи. Утім, її представники довгий час залишалися і залишаються в пам'яті корінних народів, що дає цінний джерельний матеріал для подальшого вивчення минулого.

У контексті цього цікаво дослідити бачення євреїв Галичини у спогадах та інтерв'ю Богдана Дмитровича Гаврилишина (1926–2016) – українського та швейцарського економіста, громадського діяча, мецената, члена Римського клубу, іноземного члена НАН України, радника кількох президентів та прем'єр-міністрів України, президента Фонду Богдана Гаврилишина, почесного консула України в Швейцарії¹.

Професор Богдан Гаврилишин народився 19 жовтня 1926 р. у с. Коропець, що входив до Бучацького повіту Тернопільського воєводства у складі Польщі (тепер смт., донедавна Монастириський, тепер Чортківський район

¹ Степан Віднянський, "Гаврилишин Богдан Дмитрович", *Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Вип. 5. Біографічна частина: А–М.* (Київ : Інститут історії України НАН України, 2014), 88–89.

Тернопільщини)². На час народження Богдана у його батьків було вже троє дітей: Михайло тринадцяти років, Катерина десяти років та Мирослав трьох років³.

Щоб уявити історичне тло рідної місцевості вченого, варто згадати, що Коропець міжвоєнного періоду являв собою поліетнічну общину. У зв'язку з неточністю польських офіційних переписів 1921 р. та 1931 р. ми, щоб з'ясувати скільки і якого населення тоді проживало в селі, використовуємо релігійну статистику – шематизм.

Підсумувавши ці дані із шематизмів, бачимо, що християнське населення самого Коропця складало станом на 1925–1926 рр. близько 5 372 осіб (4 160 – греко-католики, 1 212 – римо-католики), а через десятиліття, в 1935–1936 рр. – 6 799 (5 496 – греко-католики, 1 303 – римо-католики). Втім, це без врахування єврейської громади, яка була тут в явній меншості. Так, у 1925 р., за рік до народження Богдана Гаврилишина, у греко-католицькій парафії Коропець, в яку також входили села Новосілка Коропецька та Порохова, нараховувалось 187 євреїв. У 1936 р. в римо-католицькій парафії Коропець, в яку також входили села Горигляди, Новосілка Коропецька та Вістря, нараховувалось 311 осіб юдейського віровизнання⁴.

Дана статистика відображає традиційну історичну демографію регіону. У Галичині в сільській місцевості впевнено переважало українське населення, на відміну від міст і містечок, що в основному складалося з єврейського і польського населення. Тоді єдиним містом в Східній Галичині де поляків було більше ніж євреїв був Львів. Богдан Гаврилишин в інтерв'ю для Івана Дзюби розповідав, зокрема, і про Коропець: “Село знаходилося ближче до Івано-Франківська, ніж до Тернополя, на березі річки Коропець, яка впадає в Дністер. Село було велике, близько семи тисяч мешканців у той час, і зберегло свій фольклорно-етнографічний колорит. До того часу, доки не прийшла радянська влада, а потім німці, люди вбиралися в національні убрання. Навіть у будній день ходили у вишиваних сорочках, а не тільки на свята”⁵. Стосовно євреїв, то вчений зазначає, що до них було деяке упередження, частково через те, що вони займалися торгівлею. “Але це були місцеві євреї, і якоїсь ненависті до них не відчувалося. З євреїв сміялися, як вони справляли свої єврейські свята, тому вони з тим трохи ховалися. Контакт із ними був, вони говорили по-українському, і в тому не було проблеми”⁶.

² Тетяна Гаврилишин і Володимир Гаврилишин, *Коропець. Історія і спогади*. (Тернопіль : Воля, 2004), 208.

³ Віржині Пуаеттон, *Невтомний мандрівник Богдан Гаврилишин*. (Київ: Славутич-Дельфін, 2015), 19.

⁴ Міхал Собкув, *Коропець над Дністром*. (Брустурів: Дискурсус, 2020), 7–8.

⁵ Богдан Гаврилишин та Іван Дзюба, *Діалог*. (Київ: Вид. Укр. Всесвіт. Координац. Ради та Респ. асоц. українознавців, 1995), 3.

⁶ *Ibidem*, 14.

Дмитро Гаврилишин, в минулому унтер-офіцер австро-угорської армії⁷, поєднував сільськогосподарську роботу та бізнесову діяльність: вирощував хміль для броварні у Львові, а також розгортав спільний бізнес з євреєм-партнером. Так, у своїх мемуарах вчений згадує як у нього виробилося ставлення до грошей: “Батько був підприємливою людиною, тому в партнерстві з єврейським торговцем і власником м’ясарні купував свиней та експортував їх до Данії. Саме з цим партнером пов’язані мої перші чіткі спогади. Якось батьків партнер, великий і життєрадісний чоловік, прийшов до нашої хати, сказав гучне “Добрий день!”, поплескав мене по плечах, двома пальцями щипнув за щоку та дав десять грошей (польська монета). Пізніше я з’ясував, що на ці гроші можна купити содову з малиновим сиропом і морозиво. Та щипок був дуже болючий, тому моя перша асоціація з грошима також була болючою. Можливо, тому гроші для мене ніколи не були чимось привабливим, хоча в подальшому житті вони виявились необхідними й корисними та навіть дозволили мені робити деякі добрі діла”⁸.

В поліетнічному галицькому суспільстві займатись бізнесом і не мати справи з євреями було практично неможливо: “Мій батько, наприклад, торгував з деякими євреями і говорив з ними на їдиш. Вони приходили інколи до нашої хати. В Коропці також було трохи євреїв, які тримали корчму і магазин, куди ми заходили. Там відносини з ними були досить приятельські”⁹.

Коли Богдану було чотири роки, його сім’я переїхала на хутір Глибока Долина поряд з с. Жизномир неподалік Бучача, де батько, продавши своє незначне майно в Коропці, у 1930 р. купив близько 10–15 гектарів землі та побудував чотирикімнатний будинок. Три роки молодий Богдан навчався у початковій школі в с. Жизномирі. Після неї батько записав його до школи у м. Бучач, в якій містилась як початкова школа, так і гімназія. Вчений пригадує: “Мені було радісно та водночас сумно. Радісно, тому що потім я навчатимусь у гімназії, а сумно, бо, зважаючи на мій вік, я мав повторно піти до третього класу. Викладання знову здалось мені нудним. Під час уроків я часто був непосидючий і неслухняний. Зі всіх предметів я мав найвищі оцінки, а за поведінку – “незадовільно”. Час від часу директор школи відправляв мене додому, де мене сильно карав мій брат Михайло (старший за мене на тринадцять років), який потім ішов до директора і молив прийняти мене назад до школи. Єдиним спасінням для мене в цій школі був учитель математики, який знав як мотивувати школярів, принаймні найрозумніших із них. Він писав на дошці завдання й казав, що той, хто знає розв’язання, може підбігти до дошки і написати його. У більшості випадків змагання відбувалося між мною та єврейським

⁷ Віржині Пуаеттон, *Невтомний мандрівник Богдан Гаврилишин*. (Київ: Славутич-Дельфін, 2015), 22.

⁸ Богдан Гаврилишин, *Залишаюсь українцем: спогади*. (Київ: Пульсари, 2011), 13–14.

⁹ Богдан Гаврилишин та Іван Дзюба, *Діалог*. (Київ: Вид. Укр. Всесвіт. Координац. Ради та Респ. асоц. українознавців, 1995), 15.

однокласником, який був навіть менший та кволіший за мене. У перервах більші хлопці обзивали нас та іноді виписували нам кілька болючих стусанів. Компенсацією за ці образи було те, що ми вважалися кращими учнями класу”¹⁰.

Богдан Гаврилишин залишив нам цікаве повідомлення про місто та діяльність своїх близьких родичів у ньому: “В Бучачі всі магазини були в руках євреїв. Це якось дуже вразило мене, бо мій найстарший брат, якого викинули з університету, першим з українців відкрив свій магазин, так звану галантерею, і притягнув до того сестру і швагра, але мав великі труднощі з тим, де діставати товари, або з конкуренцією, бо все було в руках євреїв. І поляків було дуже багато в місті, але якщо на селі вони були ніби українізовані, то в місті вони були чужі. З тими поляками ми не уживались, і не було на це великої потреби або нагоди. Я, наприклад, не мав жодного приятеля-поляка, з яким би бавився, хоча мав приятеля-єврея”¹¹.

Перед відступом радянських військ відбувалися масові розстріли політичних в’язнів. Злість і розпач людей нацисти намагалися спрямувати на євреїв. Невдовзі після захоплення Львова працівники гестапо стали виловлювати євреїв різного віку і колоною змушували йти вулицями до центральної в’язниці. Не важко догадатися про мету таких показових проходів. Досить були поширені думки, що під час радянської окупації 1939–1941 рр. деякі євреї, хоч і не тільки вони, співпрацювали з НКВС та доносили на українських активістів¹². У мемуарах Богдан Гаврилишин описує наступне: “Німці хотіли викликати ненависть місцевого населення до євреїв. Коли я спостерігав за цим “парадом”, стався неймовірний випадок: чоловік з протилежного тротуару підбіг до літнього єврея і почав бити його по голові своєю палицею. Звук ударів дерев’яною палицею по голові був вкрай моторошний. Один з німецьких офіцерів (не впевнений – був він офіцером СС чи Вермахту) підбіг до того чоловіка, вирвав з рук палицю, переламав її через коліно та відкинув вбік. У глядачів цього видовища вирвалося мимовільне “Ах!” Я не знаю, що сталося з тим офіцером опісля. Чи його ув’язнили, піддали трибуналу, розстріляли? Ця подія була однією з тих, які вплинули на мої ставлення та переконання: зрозуміло, що не всі німці були злими за своєю природою. Офіцер, який діяв інстинктивно, був порядною людиною. Цілковито ясно, що немає нації чи етнічної групи, в якій всі люди були б погані, як нема й таких, де всі були б добрими”¹³.

Це були початки філософських роздумів Богдана Гаврилишина, до яких він повернувся пізніше, гадаючи, що основне – це характер людини і, що в ній

¹⁰ Богдан Гаврилишин, *Залишаюсь українцем: спогади*. (Київ: Пульсари, 2011), 15–16.

¹¹ Богдан Гаврилишин та Іван Дзюба, *Діалог*. (Київ: Вид. Укр. Всесвіт. Координац. Ради та Респ. асоц. українознавців, 1995), 14.

¹² Богдан Гаврилишин, *Залишаюсь українцем: спогади*. (Київ: Пульсари, 2011), 24; Богдан Гаврилишин та Іван Дзюба, *Діалог*. (Київ: Вид. Укр. Всесвіт. Координац. Ради та Респ. асоц. українознавців, 1995), 15.

¹³ Богдан Гаврилишин, *Залишаюсь українцем: спогади*. (Київ: Пульсари, 2011), 24–25.

закладене те, що викликає зло чи добро на поверхню. “Це також було першопричиною мого пізнішого захоплення філософічними питаннями, якими я займався в інституті гуманістичних студій в Аспені, що в Колорадо, в США, де проводилися семінари для підприємців, академіків, державних керівників у вигляді дискусій. Головною метою тих семінарів було навчити людей мистецтва дискусії, а особливо навчити слухати один одного і в тому краще зрозуміти природу людини, суспільства, влади і т. п.”¹⁴.

Від самого початку німецькі окупанти жорстоко ставились до місцевого населення. Запаси їжі безжально реквізували, організували нову поліцію, євреїв відшукували й відправляли до концентраційних таборів, у газові камери. Таким було “остаточне розв’язання єврейської проблеми”, яке вигадали нацисти: просто винищити всіх євреїв¹⁵. “Я вперше усвідомив жахливість нацизму”, – ділився пережитим у 1941 р. Богдан Гаврилишин¹⁶.

У 1989 р. на запрошення Римського клубу Джордж Сорос прочитав лекцію про світовий фінансовий ринок на річній конференції в м. Ганновер у Німеччині. Там Богдан Гаврилишин з ним і познайомився особисто. Йому вдалося переконати Сороса відкрити благодійний фонд в Україні, а не в Росії, як той планував. Міжнародний фонд “Відродження” (МФВ – Україна) було відкрито у Києві в 1990 р. із залученням місцевих українських представників. Наприкінці існування Радянського Союзу не існувало жодної організації для об’єктивного аналізу та пропозицій щодо політики уряду УРСР. Завдяки фінансовій підтримки Джорджа Сороса Богдан Гаврилишин у 1990 р. заснував Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД), що працює і досі¹⁷.

Отже, спогади та інтерв’ю Богдана Гаврилишина є цінним джерелом з історії Галичини 1930-х – першої половини 1940-х рр. Зокрема, вони містять інформацію про євреїв та їх рецепцію місцевими українцями як в Коропці, так і на Бучаччині загалом. Богдан Гаврилишин пригадує упереджене ставлення до євреїв через їхнє домінування в торгівлі та дуже відмінні від католицької віри релігійні обряди. У той же час він зазначає, що українці здійснювали співпрацю з єврейським населенням. Батько Богдана Гаврилишина провадив з одним євреєм спільний бізнес. Після приходу радянської влади поширювалися чутки про колабораціонізм деяких євреїв з НКВС. Вчений також описав побачене ним переслідування євреїв нацистською окупаційною владою в Галичині під час Голокосту.

¹⁴ Богдан Гаврилишин та Іван Дзюба, *Діалог*. (Київ: Вид. Укр. Всесвіт. Координац. Ради та Респ. асоц. українознавців, 1995), 25.

¹⁵ Богдан Гаврилишин, *Залишаюсь українцем: спогади*. (Київ: Пульсари, 2011), 25.

¹⁶ Віржині Пуаєтгон, *Невтомний мандрівник Богдан Гаврилишин*. (Київ: Славутич-Дельфін, 2015), 35.

¹⁷ Богдан Гаврилишин, *Залишаюсь українцем: спогади*. (Київ: Пульсари, 2011), 217–221.

THE VISION OF THE JEWS OF GALICIA IN BOHDAN HAWRYLYSHYN'S MEMORIES AND INTERVIEWS

Petro GAVRYLYSHYN

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Department of International Relations
Chornovola str., 1, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine
e-mail: gavryshp@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1187-9028

World War II stands as one of the most tragic events in human history. To a significant extent, it was instrumental in shaping the post-war global landscape, defining borders, and configuring the political map of our contemporary world. It wielded a particularly profound influence on the ethnodemographic composition of Central and Eastern European populations, resulting in the near-obliteration of the Jewish community. However, their memory endures among indigenous peoples, providing invaluable source material for the further examination of our shared history. The primary focus of this article is to delve into the perspectives of the Jews of Halychyna as articulated in the memoirs and interviews of Bohdan Dmytrovych Gavrylyshyn (1926–2016).

Bohdan Havrylyshyn is renowned in history as a Ukrainian and Swiss economist, futurologist, public figure, philanthropist, member of the Club of Rome, foreign member of the National Academy of Sciences of Ukraine, advisor to several Ukrainian presidents and prime ministers, president of the Bohdan Havrylyshyn Foundation, and honorary consul of Ukraine in Switzerland. To accomplish our objective, we analyze his memoirs and various interviews, which shed light on his experiences during the eras of Polish, Soviet, and Nazi rule.

The prevailing stereotypes about Jews at the time are explored, elucidating their impact on the attitudes of Ukrainians and Poles towards this community. The article provides an example of students from diverse backgrounds sharing the same classroom and successful business collaborations between Ukrainians and Jews. Furthermore, it briefly outlines Bohdan Gavrylyshyn's later interactions with the Jewish philanthropist George Soros, which he effectively harnessed for the betterment of Ukraine and its society.

Bohdan Gavrylyshyn's memoirs and interviews serve as invaluable historical sources for understanding Galicia in the 1930s and the first half of the 1940s. These materials offer insights into the perceptions of Jews by local Ukrainians, highlighting biases stemming from their prominence in trade and distinct religious practices compared to Catholicism. Simultaneously, they underscore instances of productive cooperation between Ukrainians and Jews, exemplified by Bohdan Havrylyshyn's father engaging in joint business ventures with a Jewish partner. With the advent of Soviet authority, rumors spread regarding some Jews collaborating with the NKVD, while the future scientist also witnessed the persecution of Jews by Nazi occupation authorities.

Keywords: Bohdan Dmytrovych Havrylyshyn, Jews, Koropets, Galicia, Poland, USSR, Nazi occupation.

REFERENCES

- Gavrylyshyn, Bohdan ta Dziuba, Ivan. *Dialoh*. (Kyiv: Vyd. Ukr. Vsesvit. Koordynats. Rady ta Resp. asots. ukrainoznavtsiv, 1995), 3, 14–15, 25. (in Ukrainian)
- Gavrylyshyn, Tetiana i Gavrylyshyn, Volodymyr. *Koropets. Istorii i spohady*. (Ternopil: Volia, 2004), 208. (in Ukrainian)
- Havrylyshyn, Bohdan. *Zalyshaius ukraintsem: spohady*. (Kyiv: Pulsary, 2011), 13–16, 24–25, 217–221. (in Ukrainian)

- Puaietton, Virzhyni. *Nevtomnyi mandrivnyk Bohdan Havrylyshyn*. (Kyiv: Slavutych-Delfin, 2015), 19. (in Ukrainian)
- Sobkuv, Mikhal. *Koropets nad Dnistrom*. (Brusturiv: Dyskursus, 2020), 7–8. (in Ukrainian)
- Vidnianskyi, Stepan. “Havrylyshyn Bohdan Dmytrovych”, *Ukraina v mizhnarodnykh vidnosynakh. Entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk. Vyp. 5. Biohrafichna chastyna: A–M*. (Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2014), 88–89. (in Ukrainian)

